

Anne Eriksen
Utviklingen på museumsfeltet.

Del I: utviklingen i feltet og virkningene av Museumsreformen 2001-2009

Bakgrunn

Arbeidet med Museumsreformen har dominert museumssektoren det siste tiåret. Reformen representerer den viktigste strukturendringen i sektoren siden innføringen av Tilskuddsordningen for halvoffentlige museer i 1975. For første gang ble museene sikret fast offentlig støtte, noe som bidrog på en helt vesentlig måte til å samle museumsfeltet. Den nye økonomiske stabiliteten førte blant annet til økt profesjonalisering av museumsarbeidet gjennom ansettelse av nytt fagutdannet personale, og muliggjorde en rekke nye museumsbygg (Eriksen 2009). Tilskuddsordningen for halvoffentlige museer har en klar sammenheng med de andre ordningene for faste tilskudd til bestemte felt innen kultursektoren som ble etablert i samme periode. Den er blitt justert flere ganger.

Antallet museer i landet har økt sterkt siden Tilskuddordningen ble etablert. I 1975 omfattet den 179 museer, mens antallet museer som mottok støtte hadde økt til over 300 i 1994.

Museumslandskapet som oppstod i denne prosessen var i stor grad "selvgrodd", med mange relativt små ny-etableringer og liten grad av sentral ledelse.

Prinsippet om å bevare verneverdige bygninger, anlegg og hele miljøer in situ fikk et definitivt gjennomslag i samme periode (Roede 2003). Tidligere ble antikvariske bygninger flyttet til museet. De siste tiårene har slike bygninger og bygningsmiljøer i stedet blitt bevart der de står, mens ansvaret for dem ofte er blitt lagt til det lokale museet. På denne måten har mange museer fått "satellitter" i form av bevarings- og formidlingsansvar for mindre enheter, bevaringsverdige miljøer og bygninger. Tilskuddsordningen for halvoffentlige museer brakte altså struktur og organiseringsprinsipper og mer stabil finansiering, men bidro også til at museumsfeltet fortsatte å være et "uregjerlig mangfold" som også stadig har vokst i omfang (Talleraas 2009).

Museumsreformen

Museumsreformen foregikk fra 2001 til 2009. Mange av prosessene som ble satt i gang fortsetter også etter at reformen formelt ble avsluttet. Forarbeider til reformen er NOU 7:1996 *Museum. Mangfold, minne, møtestad* (=Museumsutredningen) og St.Meld. 22 (1999-2000), *Kjelder til kunnskap og oppleving* (=ABM-meldingen). Viktig er også St.meld. nr. 48 (2002–2003) Kulturpolitikk fram mot 2014, (=Kulturmeldingen). Reformen ble summert opp i St.meld. nr. 49 (2008-2009), *Framtidas museum*. Den årlige utviklingen på museumsfeltet kan følges gjennom Museumsstatistikken, som utarbeides av SSB.

Norsk museumsutvikling (fra 2003 ABM-utvikling, i dag en del av Kulturrådet) ble gitt det operative ansvaret for Museumsreformen. ABM-meldingen skisserte en opptrapping i det statlige driftstilskuddet til museene på 202 mill. 1999-kroner over en femårsperiode.

Museumsstatistikken viser en økning i offentlig tilskudd pr år på mellom 9 og 13 prosent for årene 2005 til 2009. I 2010, det første året etter at reformen formelt var avsluttet, var økningen på 3 prosent.

Reformen dreide seg for en stor del om strukturelle forhold. I Kulturmeldingen ble det sagt at hensikten med Museumsreformen er

... å få til ei institusjonell opprydding, slik at ein i kvart fylke vert sitjande att med eit mindre tal konsoliderte museum eller museumsnettverk, dvs. einingar med ei så sterk fagleg og økonomisk plattform at dei på ein meningsfull måte kan inngå i eit samla nasjonalt nettverk. Tanken er ikkje å sentralisera, og det er lagt vekt på at lokale museum skal bestå som formidlingsarenaer innanfor ein konsolidert fagleg og institusjonell struktur. Oppsummert er dei retningsgjevande prinsippa å bevare og styrkja lokalt engasjement og deltaking i kulturvernet, å tryggja fagleg kompetanse på regionalt nivå og å samordna musea i eit nasjonalt nettverk (s. 178).

En sentral del av arbeidet var en omfattende konsolideringsprosess, der tidligere separate museer gikk sammen til større enheter. I 2009 var antallet museer på denne måten redusert til 85 enheter. Siden er antallet gått ytterligere ned, fordi konsolideringsprosessene har fortsatt. Disse nye større enhetene omfatter de tidligere drøye 300 museene samt omkring ytterligere ca 400 museale formidlingsarenaer (f.eks. bygningsmiljøer, enkeltbygninger, fartøyer og monumenter).

Konsolideringen har muliggjort en økt profesjonalisering av museene, så vel administrativt som faglig. De større museumsenhetene er både faglig og økonomisk mer robuste og slagkraftige. Det har dessuten vært mulig å bygge ut fellestjenester i større omfang og på en mer systematisk måte enn før, blant annet knyttet til arkiv- og foto-arbeid ved museene. Arbeid med å etablere fellesmagasiner for museumssamlingene foregår i dag i flere fylker, og legger et viktig grunnlag for bedre sikring og konservering av gjenstandsmaterialet. Også annet faglig arbeid, ikke minst knyttet til forskningsoppgaver, ser ut til å kunne få bedre vilkår ved de konsoliderte museumsenhetene. Ved de konsoliderte museene foregår det et betydelig planarbeid, både for samling / samlingsforvaltning og forskning.

En annen sentral oppgave for reformen har vært etableringen av faglige museumsnettverk. Disse nettverkene er nasjonale og for en stor del tematiske. De varierer i størrelse. Hvert nettverk har et ansvarsmuseum. I 2009 hadde Kulturrådet inngått avtaler med 24 museer om slikt nettverksansvar på ulike områder. Det finnes i dag blant annet nasjonale nettverk for arbeiderkultur, herregårder, kvinnehistorie, samisk kultur og fiskeri- og kystkultur.

St.meld. nr. 49 (2008-2009), *Framtidas museum* slår fast at målene som ble satt for Museumsreformen i all hovedsak er nådd, og at omkring 60 prosent av landets museer sier seg hovedsakelige fornøyde med effektene av reformen. Meldingen presenterer også mål og tiltak for ytterligere utvikling av sektoren, fordelt på punktene forvaltning, forskning, formidling og fornying. Det legges vekt på tiltak som styrker samarbeid mellom institusjonene, og på fellestiltak som må løses på overordnet, evt. nasjonalt nivå, som f.eks. digitalisering. Forskningsoppgavene forutsetter dessuten et samarbeid mellom museene og andre forskningsmiljøer og -institusjoner.

Evalueringer av Museumsreformen

Museumsreformen speiler generelle trekk ved kulturpolitikken og Kulturløftet:

Organisatoriske grep og vekst i bevilgninger er ikke blitt ledsaget av klare formuleringer for virksomhetens mål. St.meld. nr. 49 (2008-2009), *Framtidas museum*, er en gjennomgang av reformarbeidet. Meldingen bygger på materiale innhentet fra sektoren, men berører ikke forhold som lå utenfor reformens intensjoner. Den gir ingen kritisk vurdering av mål, prosess eller arbeidsform, men vurderer måloppnåelse innenfor gitte rammer. Den diskuterer heller ikke museumsvirksomhetens mer overordnede mål.

Norsk Kulturråd utførte i 2011 en evaluering av de 24 museumsnettverkene. Arbeidet var basert på et spørreskjema samt møter med nettverkene. Innspillene fra museene gir grunn til å se opprettelsen av faglige nettverk som gjennomgående vellykket. Erfaringene viser at de best fungerende nettverkene er de som har klar faglig innretning og arbeider med konkrete prosjekter. Nettverkene bør ikke være for store, ikke for topptunge og ikke altfor strengt formaliserte. God forankring i institusjonene og motiverte deltakere er også vesentlig. Kulturrådet ser sin egen koordinatorrolle i arbeidet med de faglige nettverkene som svært viktig, og vil blant annet arbeide for en ordning som gir nettverkene mulighet til økonomisk støtte (Kulturrådet 2011).

Fra museenes side fremheves det i andre sammenhenger at mange nettverk eksisterte før Museumsreformen. De nettverkene som i dag fungerer best er basert på kompetanse ved museene selv, og på initiativ fra dem. I sektoren oppleves derfor som vesentlig at nettverkene heller ikke i fremtiden blir for byråkratisert, og at organiseringen av dem ikke gjøres for topptung gjennom sterk styring fra Kulturrådets side.

Et samlet inntrykk er at nettverkene fungerer godt og at de er viktige elementer i museenes fagutvikling. De bidrar til kompetanseutvikling og etablering av faglige kontakter på tvers av institusjonene. På denne måten blir museumsarbeidet mer profesjonelt og får et høyere nivå, samtidig som faglig ansatte ved museene får et bredere og tryggere grunnlag for sitt arbeid. Mange museumsansatte opplever imidlertid hverdagen ved de store konsoliderte museene som fremmedgjørende (se videre nedenfor). For at nettverkene skal fortsette å fungere er god forankring i museenes egne fagmiljøer av stor betydning.

I Møre og Romsdal gjennomførte Fylkesrevisjonen i 2010 en vurdering av Museumsreformen, med hovedvekt på de tre kulturhistoriske regionmuseene som ble etablert gjennom konsolideringen. Problemstillingene gjaldt måloppnåelse (nåtidig og fremtidig) og valg av virkemidler. Rapporten presenterer konsolideringsprosessen som gjennomført og stort sett vellykket, men spør om det er heldig at de tre regionmuseene har ulik struktur for styring og eierskap. Museenes arbeid med å utvikle fellestjenester og fordele ansvaret for hver av disse mellom seg vurderes som vellykket. Fylkeskommunenes mål om å ferdigstille magasin- og publikumsbygg ved alle de tre enhetene i løpet av reformperioden, er derimot ikke nådd.

Sør-Trøndelag fylkeskommune har i 2011 gjennomført en eierskapskontroll av Museene i Sør-Trøndelag (MiST). Fylket har syv konsoliderte museer. Konklusjonene i rapporten er at Fylkeskommunen er en aktiv eier med tydelige strategiske mål for sine museer, nedfelt i plandokumenter. Det er godt samsvar mellom Fylkeskommunens og MiSTs planer og mål. Eierstyringen har imidlertid et forbedringspotensiale.

Telemark museum ble evaluert av Telemarkforskning i 2011. Her spørres det mindre om måloppnåelse og mer om effekt, både utad og innad: Hvordan har reformen påvirket måten museet arbeider på og måten det oppfattes på? Utgangspunktet er det konsoliderte Telemark museum. Rapporten bygger på dokumenter samt på informasjon innhentet fra museets ansatte og styrer, fra reiseliv og kommune. Den legger ikke skjul på at selv om reformens effekter vurderes som overveiende positive, er meningene mange både når det gjelder endringene som har skjedd og forståelsen av museets oppgaver og mål. Rapporten påpeker at motsetninger og divergerende oppfatninger kan gjøre driften av museet mindre effektiv og virke inn på arbeidsmiljøet. Telemark museum er et konglomerat av avdelinger og stiftelser, og også denne rapporten stiller spørsmål ved om dette er heldig. En strukturell forenkling anbefales.

Akershusmuseet er blitt evaluert av privat rådgiver Trygve Nordby i 2011 på oppdrag fra Fylkesutvalget i Akershus. Problemstillingen her gjelder organisasjonsformen egnethet sett opp mot museets oppgaver i fylkets kulturpolitikk. Rapporten er basert på dokumenter, møter med museets styre og ledelse samt intervjuer med omkring 30 personer ved det konsoliderte museet. Intervjumaterialet formidler at selv om store ressurser er blitt satt inn, er faglig arbeid blitt forsømt til fordel for administrative gjøremål og strukturelle endringer. Tilliten til organisasjon og ledelse er lav og kommunikasjonen fungerer mange steder dårlig. Rapporten påpeker at disse problemene forsterkes fordi det konsoliderte museet består svært mange små enheter. Kommunikasjons- og informasjonslinjer innen organisasjonen bør forbedres. At fylket mangler en felles museumspolitik er også en mulig årsak til uenighetene og til uklarheter omkring museets oppgaver.

Nordbys rapport presenterer i tillegg en rekke mer generelle utfordringer for konsoliderte museer. Reformen har vært ressurskrevende uten at de økonomiske rammene er blitt økt i samsvar med forventningene. Den oppfattes også som mer organisatorisk enn faglig. Videre er museenes styringsformer en utfordring, ikke minst gjelder det forholdet mellom lokal og sentral styring. Mange museer møter et ønske om økt politisk styring på regionalt nivå, uten at det tas mer økonomisk ansvar. Samtidig er museumssektoren et svakt felt politisk, feltet strever med å bli "sett" av politikerne. Museenes oppgave i samfunnet er utydelig og publikums forventninger i endring. Museumssektoren preges av manglende mangfold og tilbudet er ikke representativt i forhold til dagens befolkningssammensetning (Nordby 2011:5).

Det kan diskuteres hvor mange av disse problemene som gjelder omstillingsprosesser i seg selv, og hva som evt. er mer konstante problemer ved den nye typen konsoliderte museer. Organisasjonene må få tid til å "falle på plass" og i en del tilfeller gjennomgå justeringer og strukturelle forenklinger. Likevel kan det være grunn til å åpne for en diskusjon om museenes faglige oppgaver og samfunnsmessige rolle. Representerer de konsoliderte museene en ny museumsform, med nye og andre oppgaver i samfunnet, eller skal de være "mer av det samme", altså tradisjonelle museer i slagkraftig storformat?

Anbefaling: Det bør planlegges en landsomfattende evaluering av Museumsreformen. Reformen initierte tiltak med langsiktig effekt, og satte i gang endringsprosesser som fremdeles pågår. En evaluering bør gjennomføres når tiltakene har fått tid til å virke, prosessene er kommet lenger og flere erfaringer er høstet. Denne evalueringen bør ikke begrenses til effektene av reformen, men omfatte en bredere drøfting og analyse av museenes faglige og samfunnsmessige oppgaver. Spørsmål til behandling er blant annet forholdet mellom faglige oppgaver knyttet til samling og forskning på den ene side, og utadrettet virksomhet og tjenesteyting på den andre. Museenes samfunnsoppdrag definerer dem som institusjoner, men for å kunne utføre oppdraget må museene også ha mulighet til faglig arbeid som i seg selv ikke er publikumsrettet og "synlig" utenfra. I dagens situasjon er forholdet mellom de ulike arbeidsfeltene dårlig avklart, og museene kommer under et krysspress fra ulike krav og interesser.

Del II: Problemer og påpekinger

Fraværet av prinsipielle diskusjoner om museenes virkefelt og faglige oppgaver er problematisk. Museumsutredningen la vekt på museenes samfunnsoppdrag, og definerte dem

som møtesteder og dialoginstitusjoner med særlig ansvar for "samfunnsminnet". Dette er også i samsvar med definisjonen til den internasjonale museumsorganisasjonen ICOM, som sier at museer er kulturarvinstitusjoner. Overordnede spørsmål om hvordan de skal virke, om hva kulturarv egentlig er, og om museer ikke kan formidle annen kunnskap enn den som gjelder kulturarven, er imidlertid i liten grad videreført i museumspolitiske dokumenter etter Museumsutredningen.

Både reformen og gjennomgangen av den i *Framtidas museum* er strukturell og instrumentell. *Framtidas museum* knytter fremtidig museumsutvikling til hovedfunksjonene forvaltning, forskning, formidling, samt fornying. Museene gis faglig frihet og rom for utvikling. De skisserte målene er imidlertid omfattende, og klare prioriteringer lar seg ikke utlede av de generelle formuleringene. De åpner heller ikke for mer prinsipielle diskusjoner omkring valg og prioriteringer. Den årlige museumsstatistikken har til hensikt å gi et dekkende bilde av museumsfeltet gjennom å avdekke både aktivitet og mangler (ABM-skrift 36, 2005:60). Den gir redskap til å analysere utviklingen i sektoren, men det kan også hevdes at fokuseringen på et utvalg faste og målbare størrelser bidrar til å usynliggjøre andre deler av museenes arbeid.

1) Identitet for alle – eller noe annet? Museenes samfunnsoppgave

Det er et kjennetegn ved museer i moderne samfunn at de er offentlige, og tilgjengelige "for alle". Men hvem er "alle" og på hvilke måter angår museene dem? I dagens pluralistiske samfunn holdes det for viktig at et stort antall ulike kulturelle og etniske grupper skal kunne finne igjen sin historie og kultur på museene. Dette har ført til en kraftig utvidelse av museenes arbeidsfelt, ikke minst i senere år. Det er også et krav at alle grupper fremstilles med respekt, som likeverdige samfunnsdeltakere. Dette standpunktet har imidlertid konsekvenser av betydning. Flere av gruppene det gjelder har i stor grad vært utelatt fra museenes fremstillinger, slik tilfellet har vært både med den samiske urbefolkningen og de fleste etniske minoriteter i Norge. Andre er blitt fremstilt som merkverdigheter og representanter for mindreverdige kulturer. Kritikken kan rettes både mot de etnografiske museene og mot de nasjonalt orienterte folkemuseene. Dagens museumsarbeid forsøker å rette opp slike skjevheter, men må ta stilling til kompliserte og prinsipielle spørsmål. Hvem skal bestemme utformingen av utstillingene? Museets fagfolk eller representanter for de berørte gruppene? Hva betyr det "å komme på museum" - er det glansbildevarianter av kultur som skal vises frem, eller skal undertrykkelse, konflikter og problemer også med? Hvis hensikten er å rette opp skjevheter, bør minoritetskulturene få "vise seg frem" på samme måte som norsk kultur tradisjonelt har gjort. Da blir museene minnesteder, kilder til stolthet. Hvis hensikten derimot er å invitere til kritisk refleksjon er det grunn til å vise frem for eksempel den norske majoritetens undertrykkelse av minoritetskulturer. Men betyr ikke det å fortsette å vise frem elendighetsversjoner av disse kulturene?

Selv om museet er for "alle", går slett ikke alle på museum. Det kan være en viss tristhet å spore hos museumsfolk som med stor møyse har laget en utstilling om en innvandrer- eller minoritetsgruppe når personer fra denne gruppen i liten grad besøker museet. Tilsvarende er gleden stor når de faktisk gjør det. Museumsutredningen slo fast at tallene for museumsbesøk er relativt høye i Norge, i snitt tilsvarte tallene 2 besøk pr år pr innbygger i 1994. Men utredningen påpeker også en betydelig klasseforskjell, der de med høyest utdanning går oftest på museum, mens grupper med lav utdanning for en del kommer i kategorien "ikke-bruker" av museer (NOU 1996:7:99ff). Skolen er blant museenes viktigste hovedsamarbeidspartnere, og skoleklasser utgjør en betydelig del av deres totale besøkstall. I senere år er denne tendensen blitt enda mer utpreget, både på grunn av skolefritidsordningen og Den kulturelle

skolesekken, der museumsbesøk er del av de pedagogiske oppleggene. Museumsbesøket i landet har økt med 27 prosent siden 2002. I 2010 hadde norske museer over 10,5 millioner besøk. Gruppebesøk ved museene utgjør omkring 25 prosent, mens enkeltbesøk av voksne er den største kategorien. Omkring halvparten av besøkene er fra betalende gjester.

Men hva skal disse menneskene på museum? De er unge og gamle, skolebarn og turister, minoritets- og majoritetsbefolkning. Besøkstallene sier lite om hva museumsbesøket gir dem. De offentlige dokumentene beskriver hvordan museene ideelt bør fungere i dagens samfunn. Museumsutredningen forklarer sin forståelse av museene som dialoginstitusjoner og møtestedet slik: "Skal musea kunna skapa ein god dialog, må musea vera møtestad i vid mening av ordet for alle dei som søkjer kunnskap, opplevingar, intellektuelle og kjenslemessige utfordringar på det mangslungne feltet som omfattar materielle leivningar av alle slag" (NOU 1996:7:41). Det sies mindre om hva dialogen, kunnskapen og opplevelsene skal dreie seg om.

Utredningen fremhever også at museene skal skape oversikt og få frem store sammenhenger. De skal speile kulturell selvforståelse for mange ulike grupper. Endelig skal de skape og stadfeste kulturell identitet, men samtidig vokte seg for kulturell selvhevdning på bekostning av andre grupper (NOU 1996:7:42). Forbeholdet er verd å merke seg. Ingen grupper skal favoriseres, og museene skal drive "kulturell toleransetrening" like mye som å stadfeste identiteter, sies det. Likevel stilles det ikke mer grunnleggende spørsmål ved museenes identitetsskapende arbeid. Hvorfor er identitet egentlig en sak for museer?

En grunn kan være identitetstenkning og identitetsretorikk i dag gjennomsyrrer vestlige samfunn. Identitet – det være seg individuell, nasjonal, etnisk, religiøs eller noe annet – er samtidig både spørsmål og svar i forbindelse med mange politiske, sosiale og kulturelle tema. I moderne samfunn oppfattes identitet som en rettighet, men er også en form for plikt. Identitetstematikken er allestedsnærværende og oppfattes som gjennomgående positiv. At den også knyttes til museene, er derfor knapt egnet til å overraske. I Norge har museene vært engasjert i identitetsbyggende prosjekter av nasjonal og lokal art siden 1890-årene, noe som gjør at forbindelsen museum–identitet fremstår som nærmest naturlig. Derimot kan man undre seg over at de senere årenes sterke kritikk mot dette eldre identitetsprosjektet, med dets sterke betoning av bondekultur, folkekultur og norskhet, ikke har ført til mer dyptgripende og generelle problematiseringer av hva som er museenes kunnskapsprosjekt. Finnes det ikke andre tema, andre spørsmål og andre prosesser museene kan fortelle om, enn dem som har med identitet å gjøre? Må museene virkelig "spegla kulturell sjølvforståing", slik Museumsutredningen sier? Er problemet virkelig løst bare flere grupper enn før kan identifisere seg med bildene og fortellingene som museene presenterer? Kan ikke museene snakke om noe helt annet?

En del museer forsøker slikt arbeid. Et eksempel er det ABM-initierte prosjektet BRUDD, der en rekke museer gikk sammen om å lage utstillinger om "vanskelige, ubehagelige, marginale og tabubelagte historier og om kritisk formidling av vanskelige tema". Erfaringene fra prosjektet er også publisert i bokform (ABM 2006). Et annet initiativ er museenes HotSpots: rask produksjon av mindre utstillinger som skal kommentere og utfylle aktuelle debatter i samfunnet, som f.eks. utstilling om svineinfluensa (Akershusmuseet 2009) og om homofile ekteskap (Norsk Folkemuseum 2005). Både Perspektivet museum i Tromsø og Internasjonalt kultursenter og museum i Oslo arbeider også systematisk med prosjekter som problematiserer både samfunns- og museumsspørsmål på nye måter. Identitetstenkningen selvsagte plass, både i de siste hundre årenes museumshistorie og i samfunnsdebatten gjør likevel at en slik

vending ikke er lett. Den krever nye ideer, teoretisk basert analyse og grundig refleksjon. Dette arbeidet bør bygge initiativene ved museene, men samordnes og videreutvikles nasjonalt. Diskusjonen vil også ha betydning for de påfølgende punktene:

2) Samle, sikre, digitalisere.

Forvaltning er et av hovedmålene for museumsutviklingen. Framtidas museum formulerer målet slik "Museenes samlinger skal sikres og bevares best mulig for ettertiden og gjøres tilgjengelig for publikum og for forskning. Viktige delmål vil være gode sikrings- og bevaringsforhold samt prioritering og koordinering av samlingene" (St.meld. nr. 49, 2008-2009:13). Det sies ikke noe om nyinnsamling.

Arbeidet med fellesmagasiner som sikrer gjenstandene fysisk og datasystemer som gir bedre oversikt, er viktige satsninger. Mange museer har i dag tilnærmet innsamlingsstopp, både fordi de ikke har plass til nye gjenstander og fordi arbeidet med å sikre eksisterende samlinger og skaffe bedre oversikt over dem, blir prioritert foran nyanskaffelser. Likevel viser museumsstatistikken samlingene vokser, først og fremst på grunn av lovvernet som arkeologisk materiale nyter godt av. Kunst- og kulturhistoriske samlinger har mindre vekst, og de naturhistoriske samlingene har en nedgang i antall gjenstander.

Digitalisering av eksisterende samlinger er avgjørende både for å skaffe bedre oversikt over samlingene og for å gjøre dem allment tilgjengelige. Arbeidet må fortsette og løsningene videreutvikles. Likevel må ikke de digitaliserte samlingene komme i stedet for det faktiske, fysiske museums materialet. Som kilde til både kunnskap og opplevelser står dette materialet i en særstilling. Forvaltning av samlingene er ressurskrevende, ikke minst på grunn av etterslep i registrering og utbygging av egnede magasiner, men det er grunnleggende for museene at samlingene utgjør deres store og unike ressurs.

I Framtidas museum formuleres målene for samlingsforvaltning på en slik måte at museenes store gjenstandssamlinger fremstår mer som et problem enn som en ressurs. Det er viktig at denne forståelsen ikke festner seg, og at videre utvikling av samlingene og innsamlingsarbeidet tar utgangspunkt i den helt grunnleggende betydningen som gjenstandsmaterialet har for museumsarbeidet. At både forskning og formidling ved museene kan baseres på konkret og originalt gjenstandsmateriale gir museene og museumsvirksomheten dets spesifikke karakter. Museenes fortsatte innsamlingsarbeid må foregå etter vedtatte planer. Statistikken viser at 72 museer har vedtatte samlingsplaner (2009). Konsolideringen har gitt økte muligheter for strategisk arbeid, men det kan vurderes om innsamlingsarbeidet krever enda større grad av dialog og evt. samordning mellom institusjonene.

Utvikling av innsamlingsplaner har nødvendigvis sammenheng med diskusjonen om hva museene er og hva slags kunnskap de skal formidle (jf. pkt.1). Skal de samle det sjeldne og rare, eller det alminnelige og vanlige? Skal museene konsentrere seg om bred dokumentasjon eller om utsøkte og utvalgte gjenstander? Skal museene først og fremst samle med tanke på formidling og utstillinger, eller har de også et ansvar for å samle materiale som ikke umiddelbart inngår i formidlingsprosjekter, men som det er viktig å bevare av andre grunner? Svarene på slike spørsmål varierer mellom ulike museumstyper: Kunstmuseer, naturhistoriske og kulturhistoriske museer vil ha ulike svar på dette avhengig av sin faglige innretning. Men det er også slik at kravet om samfunnsaktualitet og mulighet til gjenkjennelse og identifikasjon for alle grupper som besøker museet generelt har en tendens til å trekke museenes prioriteringer i retning av nær fortid, hverdagsliv, "vanlige" gjenstander og det

allmenne fremfor det unike. Diskusjoner omkring dette foregår i museenes fagmiljøer, men bør løstes og samordnes.

3) Tradisjonsarkivene

I tillegg til gjenstandsamlingene har mange museer ansvaret for arkiver. Blant disse står tradisjonsarkivene i en særstilling. I motsetning til historiske arkiver som museet har overtatt (etter foreninger, virksomheter, enkeltpersoner), er tradisjonsarkivene resultatet av aktiv og faglig begrunnet innsamlingsvirksomhet fra museets eller enkeltpersoners side. Arbeidet er blitt utført gjennom 1800- og 1900-tallet for å dokumentere en folkelig kulturarv, med vekt på forestillingsverden og kunstneriske uttrykk som fortelling, sang og musikk. Arkivene inneholder opptegnelser om språk, folketro, eventyr, sagn, viser og folkemusikk.

I dag blir dette verdifulle materialet systematisk usynliggjort i museumsstatistikken, som definerer arkiver i museenes eie kun som (historisk) materiale overtatt fra andre arkivskapere, dvs. arkiv fra foreninger, lag og bedrifter.

I internasjonal museums- og kulturarvsammenheng blir derimot slikt materiale stadig viktigere. ICOMs museumsdefinisjon (ovenfor) er i nylig blitt utvidet slik at museer nå også defineres gjennom sine samlinger av immateriell kulturarv. UNESCOs program *Memory of the World* fra 1992 og konvensjonen for vern av "intangible heritage" fra 2006 er uttrykk for tilsvarende tendenser. Norge ratifiserte denne konvensjonen i 2007 og har tatt del i *Memory of the World*-programmet siden 2011. Både for å holde tritt med den internasjonale utviklingen på feltet og for å oppfylle forpliktelser som følger med program og konvensjon, bør Norge sørge for en synliggjøring og bedre ivaretaking av landets tradisjonsarkiv.

Originalopptegnelsene til Asbjørnsen og Moes folkeeventyr, sammen med annet materiale av samme art, er i 2012 blitt ført opp på listen over verdens dokumentarv. Dette materialet befinner seg i Norsk Folkeminnesamling (Universitetet i Oslo). Beslektet materiale finnes i tradisjonsarkivene ved en rekke museer, som Telemark museum og Østfoldmuseene. Mye av materialet i disse tradisjonsarkivene er i dag lite tilgjengelig og lite kjent, til tross for sin store verdi for forskning, formidling og undervisning. Materialet er en viktig kilde til forståelse av tidligere tiders tro og tenkemåte så vel som til folkelig musikk og diktning og en viktig del av norsk kulturarv. Det behøves et nasjonalt løft for å skaffe oversikt over dette viktige materialet. Det må sikres gjennom digitalisering og det bør gjøres tilgjengelig gjennom formidling og forskning.

4) Kompetanseutvikling og personale

De strukturelle endringene som museumsreformen har skapt, endrer museenes kompetansebehov og gjør det nødvendig å legge til rette for kompetanseutvikling.

Utdannelsene som gir kompetanse for museumsfaglig arbeid må utvikles videre. Svært mange fagansatte i museene har i dag sin utdanning i fag som historie, etnologi, kunsthistorie eller arkeologi. UiO tilbyr BA- og MA-program i konservering samt et MA-program i museologi. Andre universiteter tilbyr kurs i museologi som deler av andre studieprogram, men har ikke fullstendige gradsprogram. Museumspedagogikk / formidling har vært tilbudt ved HiOA. NTNU tilbyr BA- og MA-program i kulturminneforvaltning.

Konsolideringsprosessene har ført til store enheter med behov for profesjonell ledelse. Her oppstår det lett spenninger mellom den museumsfaglige kompetansen og den ledelsesmessige.

Evalueringen fra Akershusmuseet påpeker problemer omkring museumslederens rolle og stiller spørsmål omkring hvor lederens autoritet skal hentes.

Reformen har gjort det mulig for de konsoliderte museene å satse mer på forskning. I 2009 oppgir 67 museer at de har vedtatte forskningsplaner. En del museer har ansatt forskningsledere, opprettet forskningsutvalg (gjerne ved å knytte kontakter til universitetenes forskningsmiljøer) og lagt til rette for kompetanseheving i form av doktorgrad eller konservatorsertifisering hos fagpersonalet. I 2010 satte Kulturrådet (og ABM-U) av 3.1 mill. til forskning om muser og arkiv. Midlene ble fordelt på i alt 11 prosjekter, alle organisert som samarbeid mellom museums- og universitetsforskere.

Gjennom forskningssatsningen blir museene bedre i stand til å fylle sin oppgave som kunnskapsinstitusjoner. Samtidig reiser den flere spørsmål. Skal museene selv ha ansvar for å utvikle forskerkompetanse hos de ansatte, eller bør satsningen på forskning realiseres gjennom tilsettingspolitikken? Bør forskningskompetanse (doktorgrad) være et krav for tilsetting i museumsfaglige stillinger? Bør flere museumsansatte få mulighet til å skaffe seg doktorgradskompetanse gjennom lønnet etterutdanning, eller bør forskerutdanningen foregå internt (uten mulighet til doktorgrad).

Museenes forskningssatsning reiser også spørsmål om hva museumsforskning skal være. Dreier det seg utelukkende om undersøkelser av museets egne samlinger, og er hensikten kun å lage bedre utstillinger? Eller er målet at museumsforskere skal hevde seg i de samme sammenhenger som forskere ved andre forskningsinstitusjoner og få sine arbeider vurdert etter samme kriterier som dem (gjennom fagfellevurdering og det norske "tellekantsystemet" for forskningspublisering)?

Dersom det skal lykkes for museumsansatte å hevde seg i nasjonal og internasjonal forskning krever dette en innrømmelse av at museumsforskningen ikke i alle tilfelle kan knyttes direkte til påfølgende utstillingsproduksjon, fordi den f.eks. behandler mer teoretiske spørsmål, eller spørsmål der svarene formidles mer effektivt gjennom andre medier enn museumsutstillingen. Forskningen må tilkjennes verdi i seg selv og betraktes som del av museenes samlede kunnskapsproduksjon ved siden av utstillingene, ikke kun som utgangspunkt for dem.

Videre bør en mer helhetlig plan for museumsrelatert utdanning vurderes. Det er et behov for kvalifiserte museumsledere så vel som for forskere, i tillegg til formidlere. For å gi disse utdanningene det nødvendige løftet bør utdanningene til kulturminnesektoren også tenkes inn.

5) Lokal forankring og frivillighet

En hovedårsak til de konsoliderte museenes kompliserte eierstruktur er at mange lokale museer og samlinger opprinnelig er etablert gjennom frivillig innsats og / eller eies av stiftelser, foreninger og lag. Både eierforeningene og museenes venneforeninger har tradisjonelt bidratt med frivillig arbeid for museet eller til inntekt for det. Medlemmene i disse foreningene har dessuten vært en viktig publikumsgruppe, både for museets generelle formidling og som deltakere i studiesirkler, historiegrupper osv. Statistikken viser at siden 2005 har omkring 5 prosent av årsverkene i museene vært frivilling arbeid. Evalueringen som Telemarksforskning har gjort av Telemark museum uttrykker likevel en bekymring for redusert frivillig engasjement (s.38). Nordbys evaluering av Akershusmuseet påpeker at den lokale forankringen må sikres bedre, både gjennom styringsstruktur og gjennom nærheten til frivilligheten.

Museumsreformen har både gitt større enheter og mer profesjonelle museer. Det synes opplagt at begge disse endringene kan ha ulemper i form av svakere lokal forankring, færre frivillig engasjerte og dermed dårligere lokal legitimitet. I tillegg til de ressursmessige problemene dette kan medføre, har det også betydning for museenes mulighet til å fylle sin rolle i det lokale kulturlivet. Utviklingen bør derfor følges nøye.

6) Museumsstatistikkens styrker og svakheter: Usynliggjøring og overrapportering.

Statistikken gir en oversikt over museumssektoren og utviklingen her. Samtidig er den et viktig styringsredskap. Som all tallfesting har museumsstatistikken innebygde svakheter. Den synliggjør de delene av virksomheten som lar seg kvantifisere, og opererer med relativt rigide kategorier og definisjoner for å sikre et enhetlig og sammenlignbart materiale.

Det er allerede påpekt at statistikkens definisjon av arkiver systematisk usynliggjør de viktige samlingene av tradisjonsmateriale som museene har. Da "åpne møter og tilstelninger" ble innført i statistikken fra 2005, avslørte den nye kategorien en meget stor, men inntil da usynlig aktivitet ved museene. Nesten 6000 aktiviteter ble rapportert inn.

Statistikken viser videre at museumsbesøket har økt med 27 prosent siden 2002 og at halvparten av museene har planer for formidling mot barn og unge. Mange av dem unnlater imidlertid å skille mellom barn og voksne i tallmaterialet. Dermed er det vanskelig å se om denne målgruppen nås. Enda mer vanskelig er det å vite om museene når sine mål når det gjelder mangfold. Mens barn kan telles gjennom barnebilletter og skolebesøk, kan "utlendingebilletter" eller "innvandrerbilletter" av gode grunner ikke innføres. I dette tilfellet er statistikken altså ikke et egnet redskap for å vurdere måloppnåelse.

Museumsstatistikken opererer med hovedkategoriene "samlingenes størrelse og omfang", "besøk", "formidling", "administrasjon" og "brann og tyveri". Dette fører til at mye av museenes faglige arbeid enten plasseres under "administrasjon" eller utelates helt. Dette er svært uheldig, og ivaretar ikke ønsket om systematisk oppfølging av museenes faglige og innholdsmessige utvikling. Konkret kan følgende punkter trekkes fram:

- arbeidet med opprettholdelse, vedlikehold og jevn utvikling av både samlinger og kunnskap blir usynliggjort, til tross for at dette utgjør en svært stor del av det daglige arbeidet ved museene.

- arbeidet med forskning og innsamling er kun omtalt i form av planer (museene rapporterer om de har planer eller ikke), mens det faktiske arbeidet ikke gis plass i statistikken. Samlingsarbeidet fanges til en viss grad opp i statistikkens første del, under hovedtema "samlingenes størrelse og omfang", men forskning og kunnskapsproduksjon er derimot helt utelatt. Statistikken evner ikke å gi et bilde av museene som kunnskapsinstitusjoner.

- faglig utviklingsarbeid usynliggjøres. Initiativer som ikke ender i en utstillingsproduksjon eller annet arrangement, får ikke plass i beskrivelsen. Dette kan tvinge museene til å bli mer konvensjonelle og forutsigbare enn de ellers ville vært. Systemet inviterer til å "kjøre safe" fremfor å satse på dristige prosjekter med større fallhøyde.

Noen av disse problemene ligger i tallfestingens karakter, og kan bøtes på ved en kontinuerlig kritisk vurdering av kategoriene som brukes. I de årene den har vært i bruk, har statistikken imidlertid blitt stadig mer finmasket, og museene er i dag pålagt et omfattende

rapporteringsarbeid. Utfordringene løses derfor ikke gjennom enda sterkere detaljering og mer omfattende rapporteringsrutiner. Problemene som er påpekt ovenfor gir derimot en indikasjon på at rapportering og statistikkarbeid må ta utgangspunkt i faglig baserte vurderinger av hva museumsarbeid innebærer, og hvilken utvikling som er ønskelig på feltet. De viser også at museumsfeltet trenger andre styringsredskaper enn statistikk og kvantitativ rapportering alene.

7) Kulturminnesektoren

Museene er i dag skilt fra kulturminnevernet, som ligger under Miljøverndepartementet. En del av bakgrunnen for plasseringen var utviklingen fra vern av enkeltbygninger til vern av hele miljøer, som fikk gjennomslag i kulturminnetenkningen på 1970-tallet (Roede 2003, Christensen 2011). Denne tenkningen er fremdeles viktig, og gjør at Plan- og bygningsloven er et like viktig rammeverk for kulturminnevernet som kulturminneloven.

Tilknytning til MD gjør at kulturminnevernet nyter godt av miljøvernens sterke forankring som forvaltningsprinsipp. Likevel kan plasseringen av kulturminnevernet under MD synes mindre opplagt i dag. I de berørte fagmiljøene er meningene om departementstilknytningen delte. Mange forhold har endret seg og det kan være grunn til å evaluere den nåværende ordningen. Det bør vurderes om det kan være hensiktsmessig å føre kulturminnevernet tilbake til Kulturdepartementet for å sikre bedre faglig og forvaltningsmessig med det øvrige kulturarvfeltet.

Mye kulturminnevern foregår i dag tverrsektorielt. Vegvesenet, Statsbygg, Jernbaneverket og Statens landbruksforvaltning legger alle ned betydelige ressurser i godt og vellykket kulturminnevernarbeid. Ved fredning gjennomgår bevarte bygningsmiljøer og anlegg ofte en omfattende musealisering og kan ende som avdelinger eller formidlingsarenaer under større museer. I kommunene bygges kompetanse innen kulturminnevern opp ved museene fremfor i miljøvernsektoren.

Aktører på feltet opplever Riksantikvaren som tildels marginale i MD, med lite gjennomslag i budsjettssammenheng. Rene kulturargumenter har ikke gjennomslag i seg selv og må suppleres med en miljøargumentasjon som ikke alltid er relevante eller har reell tyngde for kulturminnefeltet. Mens annet kulturarbeid har nytt godt av Kulturløftet, har budsjettene ikke utviklet seg på samme positive måte for kulturminnevernet. I allmennheten blir kulturminnevernet oppfattet som kulturarbeid, og institusjonene (Riksantikvaren, NIKU) som tilhørende kulturfeltet. For institusjonene selv er det i stor grad andre aktører på kulturfeltet som er reelle samarbeidspartnere i det løpende arbeidet.

En utredning bør særlig legge vekt på:

Strategiske spørsmål, arealplanlegging:

Kulturminnehensyn er i dag pålagt utredet i alt planarbeid, dette har sikret særlig arkeologisk materiale (fra før 1537) status og beskyttelse. Denne nærheten til arealplanlegging (MDs område) er viktig. Plan- og bygningsloven påvirker all arealbruk i kommunene og er på mange måter den viktigste loven i forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer.

Kulturminneforvaltningen har gradvis utvidet perspektivet til å omfatte større helheter, dvs. kulturmiljø og landskap. I MD deler Riksantikvaren (RA) landskapsforvaltningsansvaret med

Direktoratet for naturforvaltning (DN). Oppgavene er særlig aktualisert etter at Norge sluttet seg til Den europeiske landskapskonvensjonen i 2000. Her understrekes landskapets helhet av natur og kultur. RA og DN har laget en samlet strategi for arbeid med landskap, etterfulgt av en handlingsplan. Det er også utviklet analysemetoder som inkluderer kulturhistorien i landskapet og kulturelle referanser. Det omfattende samarbeidet RA-DN på landskap er en begrunnelse for at de fortsatt har samme departementstilknytning.

Miljøforvaltningens prinsipper:

- Sektorovergripende ansvar - nasjonale miljømål gjelder alle sektorer.
- Sektorprinsippet - den enkelte samfunnssektor har selvstendig ansvar for å ta kulturminnehensyn og ta vare på egne kulturminner. Ligger til grunn for den systematiske satsingen på samarbeid med andre sektorer fra ca 1999 som har gitt gode resultater.
- Føre-var-prinsippet.
- Bærekraft og tålegrenser.

Det er lagt mye arbeid i å skrive kulturminnevernet inn i miljødiskursen. Det er likevel en ambivalens i fagmiljøene fordi det oppleves at kulturhistoriske momenter ikke får gjennomslag i forhold til de tyngre naturfaglige interessene som MD forvalter. Dette er blant annet merkbart hos NIKU gjennom den begrensende forståelsen for kulturfaglige problemstillinger i de miljørettede utlysningene gjennom Forskningsrådet.

Tiltak og prosjekter innen kulturminnevernet blir vurdert på premisser som miljøregnskap, bærekraft, klimagassutslipp osv. Følgen er skjevhet i konkurransemuligheter og tildelinger fordi tunge miljøvern hensyn og – institusjoner alltid vil skåre bedre på slike punkter.

Kulturfaglige interesser:

Dette ser ut til å være det svakeste punktet ved dagens kulturminneverns. Lovvernet fører til arkeologiske utgravninger, men materialet bearbeides i liten grad til ny kunnskap. Fredninger gjennomføres med henvisning til arkitektoniske og kulturhistoriske verdier, men uten forbindelsen til museene finnes det få kanaler for formidling av disse kulturminnene. Videre mister et byråkratisert kulturminnevern muligheten til refleksjon fordi kun håndfaste argumenter/påstander om verdi vinner fram i saker med vesentlige økonomiske interesser. Det er i liten grad satt av ressurser til formidling på ulike plan.

Nyere trender, forholdet til lokalt nivå:

Forhold som kan bli av betydning framover er bl.a.

- Økt kommunal/lokal interesse for kulturminner, men med begrenset kontakt med fylkeskommunen på grunn av deres manglende kapasitet (og kompetanse)
- "Bourdieu-effekten", dvs. kulturminnenes økte betydning som kulturell kapital, og dermed også økt interesse for kunnskap.
- Museenes mulighet til å spille en rolle som mellomledd, regionalt kompetansemiljø. Et eksempel er Oppland hvor det er plassert bygningsvernrådgivere på museene.

Referanser:

- ABM 2006: *BRUDD. Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle.*
= ABM-skrift 26.
- Eriksen, Anne 2009: *Museum. En kulturhistorie.* Pax forlag, Oslo.
- Christensen, Arne Lie 2011: *Kunsten å bevare. Om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge.* Pax forlag, Oslo
- Kontrollutvalgsekretariat Midt-Norge IKS 2011: *Eierskapskontroll. Museene i Sør-Trøndelag AS.*
- Møre og Romsdal fylkeskommune, Fylkesrevisjonen 2010: *Konsolidering av musea - kva er oppnådd?* Forvaltningsrevisjonsrapport 04/2010.
- Nordby, Trygve G, 2011: *Akershusmuseet. Organisasjonsgjennomgang.*
- Norsk Kulturråd 2011: *Vurdering av faglige museumsnettverk.*
- NOU 1996:7 *Museum. Mangfald, minne, møtestad.* = Museumsutredningen.
- Roede, Lars 2003: *Kopi og original – flytting og autentisitet.* I: Amundsen, Arne Bugge, Bjarne Rogan og Margrethe C. Stang (red): *Museer i fortid og nåtid. Essays i museumskunnskap.* Novus forlag, Oslo, s117–141.
- Stortingsmelding 22, 1999–2000: *Kjelder til kunnskap og oppleving* = ABM-meldingen.
- Stortingsmelding 48, 2002–2003: *Kulturpolitikk fram mot 2014.* = Kulturmeldingen
- Stortingsmelding 49, 2008-2009: *Framtidas museum.*